

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

Rīgā

2021.gada 10.septembrī Nr. 1-6/11
Uz 26.07.2021 1-04/299-pav

Latvijas Republikas Satversmes tiesa
tiesa@satv.tiesa.gov.lv

Par viedokli Satversmes tiesas lietā Nr.2021-22-01

Tiesībsargs ir saņēmis Satversmes tiesas 2021.gada 23.jūlija lēmumu Satversmes tiesas lietā Nr.2021-22-01, kurā tiesībsargs ir atzīts par pieaicināto personu lietā un aicināts izteikt viedokli par jautājumiem, kuriem tiesībsarga ieskatā būtu nozīme izskatāmajā Satversmes tiesas lietā.

Civilprocesa likuma 444.¹panta trešās daļas otrais teikums (redakcijā, kas bija spēkā no 2018.gada 1.marta līdz 2021.gada 20.aprīlim) noteica, ka drošības nauda nav jāmaksā personām, kuras saskaņā ar likumu ir atbrīvotas no valsts nodevas. Tiesa vai tiesnesis, ievērojot fiziskās personas mantisko stāvokli, var pilnīgi vai daļēji atbrīvot personu no drošības naudas samaksas.

Satversmes tiesas lieta ierosināta pēc likvidējamās SIA [K] pieteikuma, kura uzskata, ka minētā tiesību norma neatbilst Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam, ciktāl tā neparedz tiesības tiesai vai tiesnesim, izvērtējot arī privāto tiesību juridiskās personas mantisko stāvokli, atbrīvot juridisko personu no drošības naudas samaksas.

Lietā nav strīda, ka normatīvais regulējums neparedzēja juridiskām personām tiesības lūgt pilnīgi vai daļēji atbrīvot personu no drošības naudas samaksas. Tāpat arī Saeima neapšaubā, ka konkrētā tiesību norma paredz juridisko personu tiesību uz taisnīgu tiesu ierobežojumu.

Arī tiesībsarga ieskatā tiesību norma ierobežo juridisko personu tiesības uz taisnīgu tiesu, jo noteiktos gadījumos var pastāvēt situācijas, kad juridiskajām personām var nebūt pieejami finanšu līdzekļi drošības naudas samaksai un attiecīgi var būt kavēta iespēja iesniegt sūdzību par tiesas lēmumiem, tādējādi ierobežojot juridisko personu pieeju tiesai.

Atbilstoši Satversmes 92.pantam valstij ir pienākums izveidot attiecīgu tiesu institūciju sistēmu un arī pienākums pieņemt tādas procesuālās normas, atbilstoši kurām tiesa lietas izskatītu kārtībā, kas nodrošinātu to taisnīgu un objektīvu

izspiešanu (*sk. Satversmes tiesas 2008.gada 9.maija sprieduma lietā Nr.2007-24-018.punktu un 2018.gada 14.jūnija sprieduma lietā Nr.2017-23-01 12.punktu*).

Vērtējot apstrīdētās tiesību normas atbilstību Satversmes 92.pantam, ir jānosaka, vai:

- 1) pamattiesību ierobežojums ir noteikts ar likumu,
- 2) ierobežojumam ir leģitīms mērķis,
- 3) ierobežojums ir samērīgs ar tā leģitīmo mērķi.

Vērtējot noteiktā ierobežojuma samērīgumu un nepieciešamību demokrātiskā sabiedrībā, nepieciešams noskaidrot, vai likumdevēja lietotie līdzekļi ir piemēroti leģitīmā mērķa sasniegšanai, vai mērķi nevar sasniegt ar citiem personas tiesības un likumiskās intereses mazāk ierobežojošiem līdzekļiem, kā arī, vai labums, ko iegūst sabiedrība, ir lielāks par personas tiesībām un likumiskajām interesēm nodarīto zaudējumu.

Tiesībsarga ieskatā nav pamata apšaubīt, ka apstrīdētā tiesību norma ir bijusi pieņemta un izsludināta pienācīgā procesuālajā kārtībā, tādēļ pamattiesību ierobežojums ir noteikts ar likumu.

Vērtējot ierobežojuma leģitīmo mērķi, pirmkārt, jānorāda, ka Satversmes 116.pants paredz, ka Satversmes 92.pantā noteiktās pamattiesības var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību.

Saeima norāda, ka apstrīdētā norma tika pieņemta ar mērķi atslogot apelācijas instances tiesu no nepamatotu sūdzību izskatīšanas un mazināt nepamatotu sūdzību iesniegšanu. Tādējādi Saeimas ieskatā tiek veicināta tiesību uz taisnīgu tiesu efektivitāte, jo, mazinoties nepamatotu sūdzību iesniegšanai, tiesa var ātrāk izskatīt citu personu sūdzības un efektīvāk aizstāvēt viņu tiesības. Saeima arī norāda, ka nepamatotu sūdzību daudzuma problēma ir būtiska, sniedzot statistikas datus periodā pirms regulējuma spēkā stāšanās. Tādējādi konstatējams Satversmes 116.pantā minētais mērķis – citu personu tiesību aizsardzība.

Satversmes tiesa iepriekš ir norādījusi, ka par pieteikumu vai apelācijas sūdzību valsts budžetā iemaksājamā valsts nodeva ir viens no valsts budžetu veidojošiem līdzekļiem un ka tās mērķis ir atturēt varbūtējos prāvniekus no nepamatotu tiesvedību ierosināšanas pamatā esošo procesuālo dokumentu iesniegšanas un darboties kā saprātīgam ieturējumam par tiesu varas nodarbināšanu (*sk. Satversmes tiesas 2020.gada 16.jūlija sprieduma lietā Nr.2020-05-01 10.punktu*). Arī drošības nauda pēc būtības ir viens no tiesāšanās izdevumu veidiem civilprocesā līdzīgi kā valsts nodeva, un ar 2021.gada 25.marta grozījumiem Civilprocesa likumā arī drošības nauda ir norādīta Civilprocesa likuma 33.pantā.

Tiesībsargs pievienojas vērtējumam, ka drošības nauda pēc būtības ir piemērots veids, kā mazināt nepamatotu sūdzību iesniegšanu, aicinot prāvniekus rūpīgāk izvērtēt tiesāšanās nepieciešamību. Papildus tam juridiskām personām netieši tiek uzlikts pienākums atbildīgi plānot savu saimniecisko darbību, finanšu līdzekļu izlietojumu veidā, kas ļautu segt tiesāšanās izdevumu izmaksas. Tiesībsargs ņem vērā, ka apstrīdētā norma paredz atšķirīgu regulējumu juridiskām personām salīdzinājumā ar fiziskām personām, tomēr tiesvedība Satversmes tiesā nav ierosināta par apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 91.pantam, līdz ar to šīs tiesvedības ietvaros nav pamata

vērtēt tiesību normas atbilstību tiesiskās vienlīdzības principam. Attiecīgi jāsecina, ka minētais ierobežojums, nosakot nepārskatāmu drošības naudas samaksas pienākumu juridiskām personām, atbrīvo tiesas no papildu sloga, ko radītu nepieciešamība vērtēt juridiskās personas finansiālo stāvokli, lemjot par blakus sūdzības virzību, kā arī potenciāli samazina iesniegto blakus sūdzību apjomu un to izskatīšanas laiku.

Tādējādi, tiesībsarga ieskatā, tiesību normai ir leģitīmais mērķis un likumdevēja izraudzītie līdzekļi ir piemēroti leģitīmā mērķa sasniegšanai.

Ar likumu noteiktais tiesību ierobežojums ir nepieciešams, ja nepastāv citi līdzekļi, kuri būtu tikpat iedarbīgi un kurus izvēloties pamattiesības tiktu ierobežotas mazāk. Vērtējot to, vai leģitīmo mērķi var sasniegt arī citādi, jānorāda, ka saudzējošāks līdzeklis ir nevis jebkurš cits, bet tikai tāds līdzeklis, ar kuru var sasniegt leģitīmo mērķi vismaz tādā pašā kvalitātē.

Vērtējot, vai nepastāv citi saudzējošāki līdzekļi, kas mazākā mērā ierobežotu juridiskām personām Satversmē garantētās tiesības uz taisnīgu tiesu, neapšaubāmi jāvērtē pieteicēja norādītais risinājums – paredzēt arī juridiskām personām tiesības lūgt atbrīvot no drošības naudas samaksas. Paredzot šādas tiesības, no vienas puses būtu iespējams pilnīgi izslēgt situācijas, kad juridiskai personai varētu būt finansiālas grūtības segt drošības naudas samaksu (piemēram, situācijās, kad juridiskās personas līdzekļi ir iesaldēti), taču vienlaikus tiktu paredzēts papildu slogs tiesām, uzliekot tām pienākumu vērtēt lūgumu atbrīvot no drošības naudas samaksas, kas arī varētu radīt iespēju potenciāli paildzināt un sarežģīt tiesvedības gaitu. Jānorāda, ka no juridiskām personām, kas tiktu atbrīvotas no drošības naudas samaksas pienākuma, bet kuru sūdzība tiktu noraidīta, potenciāli arī varētu būt grūtības piedzīt drošības naudu un kopumā mazinātos regulējuma spēja atturēt prāvniekus no nepamatotu tiesvedību ierosināšanas vai procesa negodprātīgas novilcināšanas.

Tāpat tiesībsargs teorētiski pieļauj, ka normatīvajā regulējumā varētu būt noteiktas konkrētas lietu kategorijas (vai atbilstošs prāvnieka statuss, piemēram, likvidējamai SIA, kuru pārstāv likvidators), kad jau preventīvi iespējams konstatēt augstāku risku drošības naudas samaksas apgrūtinājumam un paredzēt noteiktus atbalsta mehānismus tieši šīm lietu kategorijām vai prāvniekiem. Tādējādi viens no veidiem būtu paredzēt tiesības lūgt atbrīvot no drošības naudas tikai noteiktos gadījumos, kas jau sākotnēji ierobežotu prāvnieku loku, kas šādas tiesības var izmantot un attiecīgi aptvertu mazāku sūdzību skaitu. Tomēr arī šajā gadījumā būtu sarežģīti sagatavot izsmeļošu lietu kategoriju uzskaitījumu, kas aptvertu visas situācijas, kad arī juridiskas personas varētu saskarties ar drošības naudas samaksas grūtībām. Jānorāda, ka viens no šādiem gadījumiem jau ir paredzēts Civilprocesa likumā. Proti, gan apstrīdētā norma paredzēja, gan Civilprocesa 43.¹pants (redakcijā, kas stājas spēkā 2021.gada 20.aprīlī) paredz, ka drošības nauda nav jāmaksā personām, kuras saskaņā ar likumu ir atbrīvotas no valsts nodevas, tādējādi aptverot Civilprocesa likumā 43.panta pirmās daļas 10.punktā noteikto izņēmumu, kas no valsts nodevas un drošības naudas samaksas pienākuma noteiktos gadījumos atbrīvo maksātnespējas administratorus.

Visbeidzot noteiktos gadījumos juridiskas personas tiesības mazāk ierobežojošs līdzeklis varētu būt arī drošības naudas samaksas atlikšana, piešķirot juridiskai personai ilgāku laiku drošības naudas summas iegūšanai, piesaistot ārējus finanšu

līdzekļus. Arī šajā gadījumā tiesai saglabātos pienākums vērtēt juridiskas personas finansiālo stāvokli sūdzības iesniegšanas brīdī. Zināmā mērā šāds līdzeklis tiek piemērots jau šobrīd, jo gadījumā, ja juridiska persona, iesniedzot blakus sūdzību, nesamaksā drošības naudu, blakus sūdzība sākotnēji tiek atstāta bez virzības trūkumu novēršanai (sūdzības iesniedzējas gadījumā – gandrīz uz mēnesi).

Lai gan tiesībsargs konstatē atsevišķus mehānismus juridisko personu tiesību aizsardzībai jau esošajā regulējumā, tie tomēr nav tik visaptveroši kā sūdzības iesniedzējas piedāvātais risinājums – juridiskas personas tiesības lūgt atbrīvot no drošības naudas samaksas. Savukārt vērtējot apgrūtinājumu, ko tiesvedības efektivitātei var radīt sūdzību skaita pieaugums, tiesībsarga ieskatā, nevar viennozīmīgi secināt, ka ar alternatīvajiem līdzekļiem būtu iespējams sasniegt leģitīmo mērķi vismaz tādā pašā kvalitātē. Tādējādi nepieciešams izsvērt sabiedrības ieguvumu pret indivīda tiesību aizskārumu.

Vērtējot, vai guvums, ko ar apstrīdētajām normām iegūst sabiedrība, ir lielāks par indivīda tiesībām un likumiskajām interesēm nodarīto kaitējumu, tiesībsargs uzsver, ka atbilstoši Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksei tiesu nodevas nav automātiski pretrunā Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6.pantam. Personas tiesības pārkāpj pārmērīgas tiesu nodevas, kas var liegt personām iespēju iesniegt sūdzību tiesā. Tāpat samērīguma vērtējumu var ietekmēt arī procesa stadija, kurā nodevas samaksas prasība ir celta. (*Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2001.gada 19.jūnija spriedums Kreuz pret Poliju, Nr.28249/95, 61–67.para.*). Eiropas Cilvēktiesību tiesa sevišķi strikti skatās uz tiesu nodevām, kurām ir tikai finansiāls raksturs un kuras paredzētas valsts ienākumu gūšanai, nesaistīti ar cita veida leģitīmajiem mērķiem – piemēram, otras puses izdevumu atlīdzināšanas nodrošināšanu, nepamatotu sūdzību iesniegšanas mazināšanu u.tml. (*Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2005.gada 30.novembra spriedums lietā Podbielski un PPU Ppolpure pret Poliju, Nr.39199/98, 65-66.para*). Tomēr, arī gadījumā, ja tiesu maksājuma mērķis ir atturēt prāvniekus no nepamatotu sūdzību iesniegšanas un atslogot tiesu sistēmas darbību, maksājuma apmērs ir būtisks kritērijs, vērtējot tā samērīgumu un ietekmi uz tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanu (*Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2014.gada 22.janvāra sprieduma lietā Sace Elektrik Ticaret ve Sanayi A.Ş. pret Turciju, 27.para*).

Atbilstoši Civilprocesa likumam drošības naudas apmērs par blakus sūdzību ir 70 euro. Pieteicējs var atgūt drošības naudu, ja tā sūdzība tiek apmierināta, turklāt drošības naudas leģitīmais mērķis primāri ir nepamatotu sūdzību novēršana un citu personu tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšana.

Iepazīstoties ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksi, var piekrist Saeimas konstatētajam, ka tiesas izskatītajās lietās pieteicējiem ir bijušas noteiktas valsts nodevas vai depozīti, kas būtiski pārsniedz sūdzības iesniedzējai piemēroto drošības naudu. Konkrētais sūdzības iesniedzējai piemērotais drošības naudas apmērs ir tāds, kura nodrošināšana, piesaistot apgrozāmos līdzekļus vai pat juridiskas personas valdes, padomes locekļu privātos līdzekļus, nevarētu būt pārliceku apgrūtināšana. Turklāt drošības naudas apmērs ir nemainīgs un paredzams, kas caurmērā ļauj juridiskām personām plānot tiesvedībai nepieciešamos līdzekļus.

Jānorāda, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesa, vērtējot personas tiesību uz pieeju tiesai ierobežojuma tiesiskumu, vērtē to, cik reāli juridiskai personai konkrētajā situācijā ir bijis iespējams samaksāt konkrēto maksājumu, kas atspoguļo arī to, cik elastīga konkrētajā gadījumā ir bijusi konkrētās valsts tiesību sistēma. Tādēļ jāņem vērā, ka, piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas lietā *Podbielski pret Poliju*, tika vērtēts regulējums, kas pēc būtības paredzēja tiesības juridiskām personām lūgt atbrīvot no tiesu nodevas atšķirībā no Latvijas normatīvā regulējuma, kas juridiskām personām šādas tiesības neparedz vispār (izņemot Civilprocesa likuma 43.panta pirmās daļas 10.punktā noteikto gadījumu). Jāsecina, ka Latvijas normatīvais regulējums šajā jautājumā ir neelastīgs, pēc būtības neparedzot individuālu izvērtējamu juridisko personu spējām samaksāt drošības naudu. Tomēr no Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakses neizriet absolūts pienākums tiesību uz pieeju tiesai nodrošināšanai kā piemērotāko līdzekli izvēlēties konkrēti tiesības lūgt atbrīvot no nodevas (drošības naudas) samaksas. Tiesībsargs pieļauj, ka arī pats drošības naudas apmērs kopsakarā ar laika periodu, kas juridiskai personai tiek dots tā nodrošināšanai, pats par sevi var būt tāds, kas izslēdz nepieciešamību apšaubīt juridiskas personas tiesību uz pieeju tiesai efektivitāti.

Jānorāda, ka civiltiesiskā kārtībā tiek risināti strīdi par personu privāttiesiskām attiecībām, kuras personas visbiežāk nodibina brīvprātīgi un kuru ietvaros tās parasti bauda līdzvērtīgas tiesības (*sk.:Balodis K.Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007,21.–22.lpp.*). Lai gan ne visu juridisko personu darbības mērķis ir komercdarbība (piemēram, biedrību darbības mērķim nav peļņas gūšanas rakstura), tomēr šāda apzināta saimnieciskās darbības formas izvēle var attaisnot arī samērīgi augstāku prasību izvirzīšanu to darbībai. Šai sakarā var piekrist Saeimas norādītajai atsaucei uz Satversmes tiesas 2012.gada 20.aprīļa spriedumu lietā Nr.2011-16-01, kurā, vērtējot depozīta samaksas pienākumu maksātnespējas pieteikuma iesniegšanai, tiesa ir atsaukusies, ka parādnieka pārstāvjiem, kuriem likums uzliek par pienākumu parādnieka maksātnespējas gadījumā vērsties tiesā ar maksātnespējas pieteikumu, ir visas iespējas kontrolēt un prognozēt parādnieka finanšu stāvokli. Tādējādi personām ir jāsniedz maksātnespējas pieteikums savlaicīgi, proti, brīdī, kad parādnieka rīcībā ir nepieciešamā naudas summa depozīta samaksai. Ja šis brīdis ir nokavēts, naudas trūkums neatbrīvo parādnieka pārstāvjus no likumā noteiktās atbildības par maksātnespējas pieteikuma neiesniegšanu (*Skat. sprieduma 13.3.punktu*). Jānorāda, ka arī Komerclikuma 169.panta pirmā daļa noteic, ka (sabiedrības) valdes un padomes loceklim savi pienākumi jāpilda kā krietnam un rūpīgam saimniekam. Šāds pienākums var ietvert arī prasību rīkoties atbildīgi, laicīgi plānojot tiesvedībai nepieciešamos izdevumus.

Apkopojot iepriekš minēto, tiesībsarga ieskatā, pašreizējais drošības naudas apmērs blakus sūdzības iesniegšanai (70 euro), ņemot vērā arī juridiskām personām izvirzāmās prasības saimnieciskās darbības īstenošanai, ir samērīgs juridiskas personas tiesību uz pieeju tiesai ierobežojums. Lai gan tiesībsargs pieļauj, ka var pastāvēt situācijas, kad juridiskajai personai konkrētajā brīdī var būt nepietiekami apgrozāmie līdzekļi drošības naudas par blakus sūdzību samaksai, jāņem vērā, ka blakus sūdzība ir iesniedzama, ievērojot Civilprocesa likuma 442.pantā noteiktos termiņus (10 vai 15 dienas), kas juridiskai personai dod laiku risinājuma atrašanai. Turklāt Civilprocesa likuma 43.panta pirmās daļas 10.punkts jau šobrīd paredz

izņēmumu drošības naudas samaksas pienākumam visizplatītākajam gadījumam, kad juridiska persona var saskarties ar tiesāšanās izdevumu samaksas grūtībām. Ņemot vērā ieguvumu, ko apstrīdētā norma dod citu personu tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanas efektivitātei, tiesībsargs secina, ka labums, ko ar ierobežojošo normu iegūst sabiedrība, ir lielāks par sūdzības iesniedzējas tiesībām un likumiskajām interesēm nodarīto kaitējumu.

Ievērojot minēto, tiesībsarga ieskatā, Civilprocesa likuma 444.¹panta trešās daļas otrais teikums (redakcijā, kas bija spēka no 2018.gada 1.marta līdz 2021.gada 20.aprīlim) atbilst Satversmes 92.pantam.

Ar cieņu
tiesībsargs

Juris Jansons

Laura Lapiņa, 67201402
laura.lapina@tiesibsargs.lv

Šis dokuments ir parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu